

УДК 821.133.1(493)-94.09+929Нотомб

Олександр Галич

**КВАЗИ-ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ РОМАН А. НОТОМБ:
СПЕЦИФІКА ЖАНРУ**

У статті йдеться про квазі-документальний роман бельгійки А. Нотомб, який імітує листування автора з головним героєм, що видає себе за американського вояка, котрий служить в Іраку, а насправді там ніколи не був. Симулякром є і його розповідь про булімію, на яку нібито хворіє значна кількість солдат у Багдаді.

Ключові слова: документалістика, квазі-роман, симулякр, жанр.

В статтю входить про квазі-документальний роман бельгійки А. Нотомб, імітуючий переписку автора з головним героєм, який видає себе за американського воїна, який служить в Іраку, а в дійсності там ніколи не був. Симулякром являється і його розповідь про булімію, котрою болює значительное количество солдат в Багдаде.

Ключевые слова: документалістика, квазі-роман, симулякр, жанр.

The article focuses on the quasi-documentary novel of a Belgian A. Notomb, imitating a conversation of the author with the protagonist, who claimed to be an American soldier that was in Iraq, and in real life he has never been there. Simulacrum is also his story about bulimia, which is very wide spread among sick soldiers in Baghdad.

Key words: documentary, quasi-novel, simulacrum, genre.

Амелі Нотомб є сучасною бельгійською письменницею, що пише французькою мовою. Актуальність дослідження полягає в тому, що в українському літературознавстві її творчість практично ніколи не аналізувалася. Донька бельгійського дипломата, що тривалий час жила в Китаї, США, Лаосі, Бірмі, Японії, Бангладеш, випускниця відділення романських мов у Вільному університеті міста Брюсселя, вона більшу частину часу живе в Парижі. З юності пише оповідання, казки, п'єси. Своє тяжіння до Франції А. Нотомб пояснює так: «Все-таки у Франції існує велика літературна традиція, а Париж — літературна столиця світу» [1]. Письменниці належить понад 20 опублікованих романів, низка казок і оповідань, дві п'єси. Серед них романи «Гігієна вбивці» (1992), «Любовний саботаж» (1993), «Злочин» (1997), «Косметика

ворога» (2001), «Словник імен власних» (2002), «Щоденник Ластівки» (2006), «Зимовий шлях» (2009), «Синя Борода» (2012), казки «Злегка китайська легенда» (1993), «Блискучий, мов каструля» (2000), оповідання «Аспірин» (2001), «Без імені» (2001), «Входження Христа в Брюссель» (2004), п'єси «Пальне» (1994), «Косметика ворога» (2003–2008).

Серед них виділяється квазі-документальний роман А. Нотомб «Форма життя» (2010). Він написаний у формі листів нібито американського вояка Мелвіна Меппла, що служить в окупованому американцями Багдаді до автора і її коментарів до листування. Автор статті ставить за мету довести, що у даному випадку ми маємо справу не з документально-біографічним твором, а зі справді художнім, який лише імітує справжність документів і фактів, які належать до літератури *non fiction*. Появу подібних творів автор дослідження пов'язує з наслідками глобалізації в літературі.

Експозиція твору надзвичайно коротка, вона немов готує читачів до сприйняття тексту: «У той ранок мені надійшов лист, яких я ще не одержувала» [2, с. 5]. А далі наводиться текст листа нібито рядового американської армії Мелвіна Меппла, що паралельно з автором є одним із головних героїв роману: «Дорога Амелі Нотомб, Я рядовий 2-го класу американської армії, мене звать Мелвін Меппл, Ви можете називати мене просто Мел. Я несу службу в Багдаді з початку цієї довбаної війни, уже шість з гаком років. Пишу Вам тому, що життя у мене собаче. Мені потрібна людина, що розуміє, а Ви, я знаю, мене зрозумієте.

Напишіть мені. Сподіваюся скоро отримати від Вас відповідь.

Мелвін Меппл

Багдад, 18/12/2008» [2, с. 5].

Цей лист є зав'язкою твору А. Нотомб «Форма життя».

Дія в романі розгортається стрімко, хоча письменниця й намагається його штучно стримувати власними коментарями, спрямованими на визначення справжності листа. Він має американську марку, іракський штампель. А. Нотомб не сумнівається й у почерку її кореспондента: «Типово амери-

канський, простий і шаблонний, який я стільки разів бачила, коли була в Сполучених Штатах. І стиль, такий лобовий, з його безсумнівною обґрунтованістю» [2, с. 6].

Після тривалих роздумів: писати чи не писати Мелвіну Мепплу, А. Нотомб знайшла половинчате рішення: «Підписала американському солдатику свої книги, що вийшли англійською, упаковала їх і відправила за адресою. Цілком великодушний жест; служивий міг бути задоволеним, а моя совість чистою» [2, с. 8]. Зробивши це, письменниця вважала, що оскільки обраний на посаду президента Барак Обама виступав проти війни в Іраку, то Мелвін Меппл має скоро повернутися на батьківщину. Фантазія письменниці «малювала затишну ферму серед кукурудзяних полів, старих батьків, що розкривають йому обійми» [2, с. 8].

Майже через два тижні А. Нотомб отримала короткий лист від американця, де він привітав її з новим роком, подякував за книжки і водночас запитав: «Що Ви хочете, щоб я з ними зробив» [2, с. 10]. Роздратована А. Нотомб з Парижа направила листа цьому, як вона висловилося «солдафону», з порадою, що той може зробити з її книжками: «Дорогий Мелвін Меппл, ось уже не знаю. Можете підкласти під ніжку столу, якщо він у вас хитається, чи на стілець, якщо Вам низько сидіти. Чи подаруйте їх другові, який уже навчився читати.

Дякую за поздоровлення. І Вас також» [2, с. 11].

Лист, який А. Нотомб отримала у відповідь можна вважати ключовим, що дав підстави для їхнього тривалого епістолярного діалогу: «Дорога Амелі Нотомб, Sorry, я, мабуть, нескладно висловився. Я хотів сказати, що саме тому й написав Вам, що читав всі Ваші книжки. Я просто не хотів Вам зайвий раз морочити голову, ось і не став про це поширюватися; це ніби як само собою розуміється. Але я радий мати їх тепер у двох примірниках, та ще й з Вашим автографом. Я буду давати їх почитати товаришам. Ще раз вибачте за турботу. Sincerely, Мелвін Меппл» [2, с. 11–12].

Під час перебування в Сполучених Штатах Америки письменниця всюди говорила, що вона має листування з американцем, який служить в Іраку і читав усі її книги. Це сприя-

ло зростанню популярності А. Нотомб, стаття про творчість якої з'явилася у «Філадельфії дейлі репорт». Цей матеріал прочитав її дописувач з Багдада. З листа Мелвіна Меппла від 21 лютого 2009 року вона дізнається про нього таке: «Мені 39 років — в моїй частині я один з найстаріших. В армію я вступив пізно, в 30 років, тому що більше мені нічого в майбутньому не світило. Простіше сказати, я подихав від голоду. Мої батьки познайомилися в 1967 році, під час знаменитого Summer of love. Для них цей мій крок був ганьбою. А що робити в Америці, коли подихаєш від голоду?» [2, с. 17].

Далі розповідь героя про себе все більше нагадує симулякр. Він пише про хворобу, що нібито поширюється серед американських вояків у Багдаді: «За адміністрації Буша нашу патологію приховували як таку, що підриває престиж американської армії. Тепер, при Обамі, про нас заговорили газети, але поки, так би мовити, пошепки. Ви, мабуть, думаєте, що йдеться про венеричну хворобу? Помиляєтесь. Моя біда — ожиріння» [2, с. 22].

Герой сповіщає письменницю, що у нього катастрофічно збільшується вага. Участь у боях збуджує апетит солдата, йому хочеться після кожного бою одного — їсти: «Розпочинається все з пива — теж підступна штука для ваги, пиво. Виссеш банку-другу, а там можна і щось суттєвіше. Гамбургери, смажена картопля, peanut butter and jelly sandwiches, apple pie, brownies, морозиво — всього вдосталь, жери від пуза. І ми жремо» [2, с. 23]. За роки війни Мелвін Меппл став важити 180 кілограмів. Свою зайву вагу американський вояк називає східним ім'ям Шахерезада: «Це, звичайно, недобре в ставленні до справжньої Шахерезади, яка була, мабуть, стрункою, як лоза» [2, с. 25]. А. Нотомб інтертекстуальним зв'язком через це ім'я пов'язує свій роман з арабськими народними казками «Тисяча й одна ніч»: «Я ненавиджу свої тілеса, але Шахерезаду люблю. Ночами, коли зайва вага тисне мені на груди, я говорю собі, що це не я, а красива дівчина лежить на мені зверху. Часом так дофантажуюся, що чую ласкавий жіночий голос, що нашіптує мені таке, про що і сказати не могу. Тоді мої жирні руки обіймають цю плоть, і сила навіювання така

велика, що я відчуваю під пальцями не мій власний жир, а ніжну шкіру коханої» [2, с. 26].

Історія з Шахрезадою настільки вразила письменницю, що вона попрохала свого кореспондента її продовжити, бо досі вона ніколи не читала нічого подібного. Під впливом прочитаного в листі у свідомості автора роману виникають фантастичні картини: «Я бачила розірвані тіла іракців, вибухи снарядів, від яких розколювалася моя голова, а потім — американських солдатів, що обжиралися до колік, до відтворення у своїх утробах тих самих вибухів з поля бою. Я бачила переможну ходу жирності, бачила, як їй здають одну позицію за іншою, і відповідно потрібна форма все більшого розміру. Фронт жиру переміщався по карті. Армія США була єдиною істотою, немов гігантська личинка, що живиться невідомо чим, можливо, іракськими жертвами» [2, с. 28–29].

Подальші листи Мелвіна Меппла, немов снігова баба, що скинута з гори збільшується в об'ємі, у висхідній градації розгортають фантастичну картину драми американських вояків, яких захопила епідемія ожиріння: «За період харчових обмежень, котрі вони (командири. — *О. Г.*) увели в наших частинах, нас рознесло ще більше» [2, с. 32]; «Ми майже втратили людське обличчя, так нас роздуло, а між тим як раз людяні з нас і підсіли на булімію» [2, с. 33]; «Наше ожиріння і є ефективний і наочний акт саботажу. Ми дорого обходимося армії. Їжа наша дешева, але ми вживаємо її в таких колосальних кількостях, що набігає, треба думати, кругленька сума» [2, с. 37]; «...Моею останньою перемогою я пишаюся: я вже не влізаю в танк. Люк для мене вузький» [2, с. 40].

У наступних листах американський вояк описує бійки жирних солдатів з худими, які час від часу виникали в американському війську в Іраку. У листі є спроба відтворити автопортрет героя роману: «...Гірше за все виглядає не тіло — обличчя. Жир надає йому бридкого виразу, одночасно скептичного, плаксивого, роздратованого і дурнувато-го. Кому таке сподобається?» [2, с. 48]. Сенс листування з письменницею Мелвін Меппл убачав у тому, що, можливо, вона потребує для своєї професії чужого досвіду, хай і не пе-

режитого нею особисто. До того ж сам процес власного оживлення він уважав творчістю: «Знаєте, Мелвін, Ви праві: Ваша надлишкова вага — це Ваша творчість. Ви на вершині хвилі сучасного мистецтва. Починайте працювати невідкладно, бо у Вашому випадку процес не менше цікавий, чим результат. Для того корифеї боді-арту визнали Вас за свого, думаю, слід також записувати все, що Ви їсте... Думайте про творчість, котра повинна бути єдиним сенсом життя митця» [2, с. 63].

Своєрідною вставною конструкцією в тексті роману є роздуми А. Нотомб про сутність епістолярної творчості. Тут вона звертається до власного дитинства, оскільки писати листи стала ще тоді, коли й не мріяла стати письменником: «З шестирічного віку я, під наглядом батьків, писала по листу на тиждень моему дідові з боку матері, що мешкав у Бельгії, котрого я ніколи в очі не бачила» [2, с. 83]. Цю повинність відбували й інші діти. Кожен мусив написати лист розміром з аркуш А4. Дідусь відповідав також текстом в А4. Про що писати дідусеві завжди було проблемою для маленької Амелі. Мати радила писати про шкільні справи, а дівчинці здавалося, що такі листи будуть нецікавими для діда: «Я всю голову зламала над цими листами. Суцільний жах, гірший за домашні завдання. Порожнечу білого паперу я повинна була заповнити рядками, котрі могли б зацікавити далекого пращура. Уперше й востаннє у цьому віці я пізнала страх чистого аркуша, але тривав він всі роки дитинства, а значить — віки» [2, с. 83–84].

Мати порадила доньці коментувати в листах написане дідусем: «Коментувати — значило описати своїми словами чужі слова. Якщо вдуматися, саме це і робив дід: його послання коментували мої. Розумно. Я наслідувала його приклад. Мої листи коментували його коментарі. І так далі. Діалог вийшов своєрідним. Незвичайним, але не позбавленим інтересу. Тоді я зрозуміла сутність епістолярного жанру: це текст, що призначений іншому. Романи, поеми та інші — тексти, до яких інший може увійти або не увійти. Лист же без цього іншого просто не існує, його мета і сенс — явлення адресата» [2, с. 84].

Листування, на погляд А. Нотомб, як і музичний слух, не кожному дано, але навчитися писати листи можна кожному. Ця вставна конструкція допомагає в мотивації листування двох різних людей — американця й письменниці.

У одному з наступних листів Мелвін Меппл повідомив А. Нотомб, що отримав звістку від американців, що повернулися додому з Іраку і вона є невеселою: «Всі недуги, психологічні і фізичні, котрими вони страждали тут, не лише не минули, а, навпаки, посилилися. Лікарі, котрі їх зараз спостерігають, говорять про реадaptaцію — вони вжили б таке ж саме слово, якщо ми б вийшли з в'язниці. І, кажуть, після відсидки реадaptaються краще. Колишні зеки і ті не почувують себе настільки чужими серед звичайних людей, як ми зараз» [2, с. 86–87].

Вражає портретний опис героя, зроблений на основі фотографії, що її одержала письменниця: «...Я побачила щось голе, дебеле, таке величезне, що не поміщалося в кадрі. Справжня емансипація плоті: і відчувалося, що це живе здуття постійно шукає нові можливості розповсюджуватися, випускати повітря, рости в ширину. Свіжий жир, пробиваючись крізь континенти сформованих тканин, розбухав на поверхні, щоб, затвердівши, як прошарок сала на жаркому, стати, у свою чергу, основою для нового пласту жиру. То була переможна хода ожиріння: тілеса анексували порожнечу.

Визначити стать цієї пухлини я затруднялася: фотограф сфотографував її анфас на повний зріст, але геніталії були сховані за величезними валиками жиру. Це могла бути жінка, дивлячись на величезні груди, але вони настільки губилися серед інших складок і випуклостей, що не виглядали молочними залозами, а більше нагадували шини.

Потрібно було деякий час, щоб я згадала, що здуття на знімку — людина і це мій кореспондент, рядовий 2-го класу Мелвін Меппл» [2, с. 102–103].

Письменниця чітко роздивляється фото американця, звертаючи увагу на окремі гіпертрофовані деталі його портретної характеристики: ніс, очі, рот, губи... Її уява зачіпає мозок Мелвіна Меппла: «Сіра речовина складається винят-

ково з жирової тканини; надмірне схуднення має наслідки для мозкових клітин. А що відбувається при зворотному випадку? Мозок теж росте чи просто стає жирнішим? Якщо так, то як це відображається на мисленні? Розум Черчилля чи, скажімо, Хічкока ніскільки не постраждав від їхньої нездорової комплекції, що так то так, але, безумовно, коли носиш на собі таку вагу, це не може не вплинути на інтелект» [2, с. 105–106]. Зрозуміло, що такий портрет в уяві автора роману «Форма життя» не несе в собі якихось приємних вражень. Однак Мелвіну Мепплу письменниця відповідає, що їй «дуже сподобалася фотографія» [2, с. 111].

Відсутність листів від героя протягом тривалого часу змусила автора роману зробити запит про його долю, на що А. Нотомб отримала несподівану відповідь: «Melvin Mapple unknown in U. S. Army» [2, с. 118], що в перекладі з англійської означає «Мелвін Меппл в Армії США не числиться». Натомість письменниця дізналася, що в Багдаді служить людина на ім'я Говард Меппл, якому вона написала листа з проханням дізнатися щось про долю Мелвіна. Лист від Говарда вразив письменницю тим, що написаний був на такому ж папері, як і листи Мелвіна, конверт і почерк також збіглися. У листі була вказана балтиморська адреса Мелвіна Меппла. Ця інформація дещо заспокоїла А. Нотомб. Вона вирішила, що американець, мабуть, був демобілізований із війська і повернувся додому. Вона написала останньому листа, на що через певний проміжок часу отримала відповідь: «Дорога Амелі! Я твердо вирішив більше не писати Вам. Ваш лист мене збентежив: як Ви не могли тримати на мене образи? Я-то очікував на дорікання, а то й на щось гірше. Невже Ви ще не зрозуміли, що я не заслуговую на Вашу дружбу? Щиро Ваш Мелвін [2, с. 125].

Цей лист американця здивував А. Нотомб тим, що почерк респондента змінився, хоча вона спробувала пояснити цей факт його поверненням на батьківщину, зміною обстановки. Однак невдовзі письменниця отримала новий лист від Мелвіна Меппла, який привів її в стан ступору, вона не могла нічого робити. Амелі не знала, що їй робити як реагувати

на те, про що вона дізналася з листа. А ще, чи треба взагалі реагувати?

Мелвін Меппл писав, що він весь час їхнього листування дурив її: «Я ніколи не був в Іраку і взагалі не служив у армії» [2, с. 127]. Оскільки в нього не було жодних інших занять, ніж сидіння в Інтернеті, Мелвін вирішив розважитися, використавши для цього брата, який служив у Іраку і був винен йому значну суму грошей, а тому «погодився переписувати мої електронні листи і надсилати їх Вам. А Ваші відповіді він для мене сканував» [2, с. 127]. Листування з відомою письменницею для американця стало головним у житті, оскільки решта його життя була дуже бідною на події. Мелвіна лише хвилювало те, що Амелі Нотомб колись неминуче попрохає надіслати фото. Страхуючись на цей випадок, головний герой заздалегідь надіслав братові в Багдад знімок, який і побачила А. Нотомб. Але прохання її надіслати фото у військовій формі зруйнувало всі плани Мелвіна. Він ніде не зміг дістати військову форму XXXL розміру, а брат Говард не захотів більше йому допомагати, оскільки він сповна віддав свій борг: «Заявив, що працював на мене не задарма, а по 5 доларів за аркуш (я й гадки не мав що він веде облік) і більше, мовляв, нічого мені не винен» [2, с. 128]. Це й припинило листування.

Після роздумів А. Нотомб надіслала новий лист своєму кореспонденту, у якому його привітала з блискучою містифікацією: «Якби Ви не зізналися, сама б я ніколи не змогла її розкрити» [2, с. 134]. У відповідь Мелвін Меппл повідомив: «Все, що я Вам розповів про моє життя до 30 років, — правда: я бродяжив, жив без даху над головою, бідував, а під кінець і голодував. Але, коли дійшов до межі, пішов не в армію — до тата з мамою. Гіршого приниження не придумаєш — повернутися до батьків у 30 років, нічогосінько в житті не досягнувши» [2, с. 138]. Мати купила для сина комп'ютер, щоб той створив сайт для родинного автосервісу. Робота за комп'ютером призвела до того, що герой практично цілодобово проводив час біля монітора. Він став гладким, залежним лише від їжі, через що посварився з батьками. З того часу перестав виходити зі складу шин, де був установлений

комп'ютер: «Цілодобове життя в Інтернеті створює відчуття повної ірреальності, так що вся їжа, котру я поживав місяцями, ніби не існувала зовсім. Я став товстуном без історії і заздрив братам по нещастю, що увійшли в історію з великої літери» [2, с. 143]. На війну в Іраку герой не потрапив, його комісували через ожиріння. Однак прочитавши романи А. Нотомб, Мелвін Меппл вирішив розпочати з нею листування, виправдавши цим власне існування, додавши лише те, що він є американським солдатом в Іраку, що погладшав унаслідок участі у війні: «Я, здається, і сам всерйоз повірив, що несучи військову службу в Багдаді» [2, с. 144].

Десятимісячне листування з відомою письменницею герої називає «формою життя»: «Я полюбив цю форму життя і сумую за нею. Листування працювало як розмноження простим діленням: я надсилав Вам мікроскопічну частку живої матерії, Ви читали, і вона подвоювалася, Ваша відповідь її ще більше примножувала» [2, с. 145].

Таким чином, ми маємо справу з квазі-романом, який імітує листування автора з головним героєм, що видає себе за американського вояка, а насправді ніколи в Іраку не був. Симулякр є і його розповідь про булімію, на яку нібито хворіє значна кількість солдат у Багдаді.

Стаття є фрагментом дослідження, присвяченого розвитку документальної літератури в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Климова М. За границей № 14. Амели Нотомб / Маруся Климова // <http://www.topos.ru/article/4062> 18.02.2014
2. Нотомб А. Форма жизни: Роман / Амели Нотомб; Пер. с фр. Н. Хотинской. — М.: Иностранка, 2011. — 160 с.

Стаття надійшла до редакції 24 березня 2014 р.